४५२२

योगजिज्ञासु अर्थे

श्रीनथुरामशर्माए तैयार करेल.

योग प्रभाकर.

०-३-०

प्रसिद्धकार.

पुरुषोत्तम गांधी.

श्री

योगप्रभाकर.

तैयार करनार,

श्री नथुराम शर्मा.

પ્રગટ કરનાર,

પુરૂષોત્તમ કાહ્નાનજી, લીંબડીવાળા.

"दुःसहारामसंसारविषवेगविषूचिका ।
योगगारुडमंत्रेणपावनेनोपशाम्यति ॥१॥"

AHMEDABAD.

Aryodaya Printing Press.

સંવત્ ૧૯૪૭

सज्जन समागमेच्छु—

श्रीयुत अमरजीभाई कच्छी प्रति-

तेमनी सात्विक वृत्ति, स्वधर्मपरायण-
ता अने संतोषादि सद्गुणथी संतुष्ट
थई आ नानुं पण अति अगत्यनुं पु-
स्तक तेना प्रगट कर्त्ताए आनंदपूर्वक
अर्पण कर्युंछे ते तेओ अंगीकार करी
उपकृत करशे एवी अभिलाषा छे.

प्रेमांकित सेवक—

पुरुषोत्तम गांधी.

प्रस्तावना.

आ नाना ग्रंथनी विशेष प्रस्तावना लखवानी जरुर नथी. मात्र एटलुंज सूचववुं बस थशे के एमां जे प्रमाणभूत ग्रंथोनो उपदेश छे, ते प्रीतिपूर्वक जिज्ञासुओए पोत पोताना अधिकारप्रमाणे हृदयमां धारण करवो, अने क्रमे करीने आ अगाध संसारसागरनो पार पामवानुं मुख्य साधन जे योग, तेनुं पोतानी प्रकृतिस्थिति अनुसार अनुष्ठान करवुं. आ पुस्तकमां पातंजल सूत्रोनी मात्र संक्षिप्त टीका छे, ए विषयनो विस्तृत टीका सहितनो एक बीजो ग्रंथ छपाय छे, एमां योगरहस्योनुं तथा प्रक्रियाओनुं विशेष खुल्लासाथी वर्णन आप्युंछे.

मुचकुंद गुहा, गिरनार
सं. १९४६ भाद्रपद शुदि १४. } नथुराम शर्मा.

॥ॐ॥

श्री योगप्रभाकर.

॥ अथर्ववेदीयमाण्डूक्योपनिषदा

रम्भः ॥

ॐमित्येतदक्षरमिदं सर्वं तस्योप-
व्याख्यानं भूतंभवद्भविष्यदिति सर्व
मोङ्कार एव । यच्चान्यत्त्रिकालातीतं
तदप्योङ्कार एव ॥ १ ॥ सर्वंह्येतद्ब्र-
ह्मायमात्मा ब्रह्म सोऽयमात्मा चतु-
ष्पात् ॥ २ ॥

टी० ॐ ए अक्षर जे सर्वमय छे तेनुं

उपव्याख्यान करे छे:—आ जे सर्व प्रपंच छे, ते ॐकाररुप छे. भूत, वर्त्तमान अने भविष्य ए सर्व ॐकाररुप छे; अने जे अन्य त्रिकालातीत छे, ते पण ॐकाररुप छे. १

ए सर्व ब्रह्मरुप छे, आ आत्मा पण ब्रह्मरुप छे. आ आत्मानां चार पाद छे. २

जागरितस्थानो बहिष्प्रज्ञः सप्ताङ्ग एकोनविंशतिमुखः स्थूलभुग्वैश्वानरः प्रथमःपादः ॥३॥

टी० जागृतस्थान, बहारनुं जाणवापणुं, सात अंग, ओगणीश मुख, स्थूळ भोगनो भोक्ता, अने वैश्वानर ए प्रथम पाद छे. मूर्धा, नेत्र, प्राण, धड, मूत्रस्थान, पग, अने मुख ए सात अंगो अने पांच प्राण, पांच कर्मेंद्रिय,

पांच ज्ञानेंद्रिय अने चार अंतःकरण ए ओगणीश मुख छे. ए ओगणीश भोगनां साधन होवाथी मुख कहेवायछे; ए वडे स्थूळ शब्दादिकने बाह्यवृत्तिए करीने जागृदावस्थामां भोगवेछे. ३

स्वप्नस्थानोऽन्तःप्रज्ञः सप्तांगएकोनविंशतिमुखः प्रविविक्तभुक्तैजसोद्वितीयःपादः ॥४॥

टी० स्वप्नावस्था, अंतःप्रज्ञ (तैजसना अंतःकरणनी वृत्ति बहार नहि जातां अंतरमांज ज्ञानाकार परिणामने पामे छे. ने विश्वनी बहार जाय छे, माटे तैजसने अंतःप्रज्ञ ने विश्वने बहिःप्रज्ञ कहे छे), सात अंगवाळो (आ अंगो मनोमय छे), ओगणीश मुखवाळो (आ

मुखो पण मनोमय छे), सूक्ष्म (वासनामय) भोगनो भोक्ता, अने तैजस ए आत्मानुं बीजुं पाद छे. ४

यत्रसुप्तोनकञ्चनकामंकामयतेनकञ्चनस्वप्नंपश्यतितत्सुषुप्तम् । सुषुप्तस्थानएकीभूतः प्रज्ञानघनएवानन्दमयोह्यानन्दभुक्चेतोमुखःप्राज्ञस्तृतीयःपादः ॥ ५ ॥ एषसर्व्वेश्वरएषसर्व्वज्ञएषोऽन्तर्य्याम्येषयोनिःसर्व्वस्यप्रभवाप्ययौहिभूतानाम् ॥ ६ ॥

टी० ज्यारे निद्रावश थइने कांइपण इच्छा करतो नथी, अने कांइपण स्वप्न जोतो नथी, त्यारे ते सुषुप्तिने प्राप्त थयो गणायछे, सुषुप्ति

अवस्था, एकीभूत, प्रज्ञानघन (जागृदावस्था तथा स्वप्नावस्थानां ज्ञान घन एटले एक अवि- द्यारुप जेमां थइ गयांछे ते), आनंदमय, आनं- दभोक्ता, चेतोमुख, अने प्राज्ञ ए आत्मानुं त्रि- जुं पाद छे. ५ एज सर्वेश्वर छे, एज सर्वज्ञ छे, एज अंतर्यामी छे, एज सर्वनुं उत्पत्तिस्थान छे, अने एज सर्व भूतोनो स्वामि छे. ६

नान्तःप्रज्ञंनबहिःप्रज्ञंनोभयतः प्रज्ञंन- प्रज्ञानघनंनप्रज्ञंनाप्रज्ञम् । अदृष्टमव्य वहार्य्यमग्राह्यमलक्ष मणमचिन्त्यम- व्यपदेश्यमेकात्म्यप्रत्ययसारंप्रपञ्चोप शमंशान्तंशिवमद्वैतं चतुर्थंमन्यन्ते स- आत्मासविज्ञेयः ॥७॥

टी० जे अंतःप्रज्ञ नथी, बहिःप्रज्ञ नथी, उभयतःप्रज्ञ नथी, प्रज्ञानघन नथी, प्रज्ञ नथी, अप्रज्ञ नथी, अदृष्ट छे, अव्यवहार्य छे, अग्राह्य छे, अलक्षण छे, अचिंत्य छे, अव्यपदेश्य छे, एकात्म्य छे, प्रत्ययसार छे, प्रपंचोपशम छे, शांत छे, शिव छे, अद्वैत छे, ए आत्मानुं चोथुं पाद मनाय छे. तेज आत्मा छे, तेज जाणवा योग्य छे. ७

सोऽयमात्माऽध्यक्षरमोङ्कारोऽधिमात्रं पादामात्रामात्राश्चपादा अकारउकारोमकारइति ॥८॥

टी० ते आत्मा ॐकार अक्षररूप छे. प्रणवनी मात्रा आत्मानां पाद छे, अने आत्मानां पाद प्रणवनी मात्रा छे. अकार, उकार, तथा

मकार ए प्रणवनी त्रण मात्रा छे. ८

जागरितस्थानोवैश्वानरोऽकारः प्रथमामात्राप्तेरादिमत्वाद्वाप्नोतिहवैसर्वान्कामानादिश्चभवतियएवंवेद ॥९॥

टी० जागृतस्थान वैश्वानर ए अकार छे. अकार जेम ॐकारनी प्रथम मात्रा छे, तेम वैश्वानर ए आत्मानुं प्रथम पाद छे. ए बेना अभेदनुं जे चिंतन करे छे, तेनी सर्वे कामनाओ पूरी पडेछे, अने ते सर्वमां मुख्य थायछे. ९

स्वप्नस्थानस्तैजस उकारोद्वितीयामात्रोत्कर्षादुभयत्वाद्वोत्कर्षतिहवैज्ञानसन्ततिं समानश्चभवतिनास्याब्रह्मवित्कुलेभवतियएवंवेद ॥१०॥

टी० स्वप्नस्थान तैजस ए उकार छे. ए उकार प्रणवनी बीजी मात्रा छे. उत्कर्ष (अकार करतां मकारनी नजीकमां रहेवा रूप)थी अने उभयपणा (अकार तथा मकारनी वच्चे रहेवा रूप)थी ते पोताना उपासक (तैजस अने उकारना अभेदनुं चिंतन करनार)ना ज्ञाननो उत्कर्ष करेछे, अने तेथी ते उपासकनी समदृष्टि थायछे. वळी तेना कुळमां ब्रह्मज्ञान रहित कोइ नथी थतुं. १०

सुषुप्तस्थानः प्राज्ञोमकारस्तृतीयामात्रामितेरपीतेर्वामिनोतिहवाइदंसर्व्वमपीतिश्च भवतियएवंवेद ॥११॥

टी० सुषुप्तस्थान प्राज्ञ मकार छे. मकार ए ॐकारनी त्रिजी मात्रा छे.ए मकार, अकार

अने उकारनुं उत्पत्ति तथा लयस्थान छे. मकारनी साथे प्राज्ञना अभेदनुं चिंतन करनार ईश्वरनी साथे एकता पामेछे. ११

अमात्रश्चतुर्थोऽव्यवहार्य्यः प्रपञ्चोपशमः शिवोऽद्वैतएवमोङ्कार आत्मैवसंविशत्यात्मनाऽऽत्मानंयएवंवेदयएवंवे
॥ १२ ॥

टी० अमात्र ए ॐकारनी चोथीमात्रा छे. ते अव्यवहार्य, प्रपंचोपशम, शिव अने अद्वैत छे. एवीरीते ए ॐकार आत्मानुं रूप छे. ए अमात्र अने आत्मानुं अभेद चिंतन करनार ब्रह्मस्वरुप थायछे. १२

॥ इति माण्डूक्योपनिषत् समाप्त. ॥

॥ॐ॥

श्री.

पातंजल योगदर्शन.

अथ समाधिपाद.

मू॰ अथ योगानुशासनम् ॥१॥

टी॰ हवे योगशास्त्रनो आरंभ करवामां आवेछे. १

मू॰ योगश्चित्तवृत्तिनिरोधः ॥२॥

टी॰ चित्तवृत्तिना निरोधने योग कहेछे. २

मू॰ तदाद्रष्टुःस्वरूपेऽवस्थानम् ॥३॥

टी॰ निरोधकाळे आत्मा चिन्मात्रस्वरूपे स्थित थायछे. ३

मू० वृत्तिसारुप्यमितरत्र ॥४॥

टी० योग सिवायना बीजा समयमां वृत्तिना तादात्म्यरुपे आत्मा जणायछे. ४

मू० वृत्तयःपंचतय्यःक्लिष्टाअक्लिष्टाः ॥ ५ ॥

टी० चित्तनी वृत्तिओ पांच प्रकारनी छे, अने ते दुःख सुख आपनारी छे. ५

मू० प्रमाणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयः ॥६॥

टी० प्रमाण, विपर्यय, विकल्प, निद्रा, अने स्मृति ए पांच चित्तवृत्तिओनां नाम छे. ६

मू० प्रत्यक्षानुमानागमाःप्रमाणानि७

टी० प्रत्यक्ष, अनुमान, अने आगम ए

प्रमाणो छे. ७

मू० विपर्ययोमिथ्याज्ञानमतद्रूपप्रति ष्ठम् ॥८॥

टी० संदेह वगरना पोताना मुख्य अर्थमां न रहेनार एटले के उत्तरकाळे प्रमाणद्वारा जेनो बाध थायछे, एवुं जे मिथ्याज्ञान ते विपर्यय कहेवायछे. ८

मू० शब्दज्ञानानुपातीवस्तुशून्योविकल्पः ॥९॥

टी० शब्दमात्रथीज जेनुं ज्ञान थाय, अने ते शब्द वाळी वस्तु न होय ते विकल्प कहेवायछे. ९

मू० अभावप्रत्ययालंबनावृत्तिर्निद्रा

॥ १० ॥

टी० अभाव (जागृतावस्था तथा स्वप्नाव-
स्थानो)नो हेतु (तमो गुण) जेनो विषय छे, ते
वृत्तिने निद्रा कहेछे. १०

मू० अनुभूतविषयासंप्रमोषः स्मृतिः
॥ ११ ॥

टी० अनुभवेला विषयनुं संस्कारना उ-
द्भव द्वारा मानसिक ज्ञान थवुं ते स्मृति क-
हेवायछे. ११

मू० अभ्यासवैराग्याभ्यांतन्निरोधः १२

टी० अभ्यास अने वेराग्यवडे ते वृत्ति-
ओनो निरोध थायछे. १२

मू० तत्रास्थितौयत्नोऽभ्यासः ॥ १३ ॥

टी० चित्तनी एकाग्रता माटे प्रयत्न करवो ते अभ्यास कहेवायछे. १३

मू० सतुदीर्घकालनैरंतर्य सत्कारासेवितोदृढभूमिः ॥१४॥

टी० ते अभ्यास लांबा वखत सुधी सत्कार पूर्वक नित्य चलाववाथी स्थिर थायछे. १४

मू० दृष्टानुश्रविकविषयवितृष्णस्यवशीकारसंज्ञावैराग्यम् ॥१५॥

टी० जोयेला अने सांभळेला विषयनी तृष्णारहित उपेक्षाबुद्धिने वशीकार नामनो वैराग्य कहेछे. १५

मू० तत्परंपुरुषख्यातेर्गुणवैतृष्ण्यम्

॥१६॥

टी० पुरुषनुं ज्ञान थवाथी गुण तथा तेना परिणामरूप विषयोमां जे सर्वथा तृष्णारहितपणुं ते परवैराग्य कहेवायछे. १६

मू० वितर्कविचारानंदास्मितारूपानुगमात्संप्रज्ञातः ॥१७॥

टी० सवितर्क, सविचार, सानंद, अने सास्मिता एवा चार प्रकार संप्रज्ञातयोगना छे. १७

मू० विरामप्रत्ययाभ्यासपूर्वःसंस्कार शेषोऽन्यः ॥१८॥

टी० वृत्तिना लयनो हेतु जे परवैराग्य तेनुं वारंवार चिंतन ए जेनुं कारण छे, अने

जेमां फक्त सात्विकवृत्तिना कांइक संस्कार बाकी रह्या छे, ते संप्रज्ञातथी भिन्न असंप्रज्ञात योग छे. १८

मू० भवप्रत्ययोविदेहप्रकृतिलयानाम् ॥ १९ ॥

टी० विदेह तथा प्रकृतिलयवाळाने अविद्या जेनुं कारण छे, एवो असंप्रज्ञात योग थायछे. १९.

मू० श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिप्रज्ञापूर्वकइतरेषां ॥२०॥

टी० अने बीजाओने श्रद्धा, उत्साह, स्मृति, एकाग्रता, अने विवेकख्यातिद्वारा संप्रज्ञात अने त्यारबाद परवैराग्यद्वारा असंप्रज्ञातयोग थायछे. २०

मू० तीव्रसंवेगानामासन्नः ॥२१॥

टी० उपायना अनुष्ठानमां जेनी शीघ्रता तीव्र छे, तेवाने उतावळे असंप्रज्ञातसमाधि थायछे. २१

मू० मृदुमध्याधिमात्रत्वात्ततोपिविशेषः ॥२२॥

टी० मृदुतीव्रसंवेगवाळाने उतावळे, मध्यतीव्रसंवेगवाळाने तेथी उतावळे, अने अधिमात्रतीव्रसंवेगवाळाने सौथी उतावळे समाधिलाभ थायछे. २२

मू० ईश्वरप्रणिधानाद्वा ॥२३॥

टी० अथवा इश्वरनी भक्तिवडे समाधिलाभ थायछे. २३

मू० क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः

पुरुषविशेषईश्वरः ॥२४॥

टी० क्लेश, कर्म, विपाक, अने वासना-ना संस्कारथी त्रणे काळमां रहित जे पुरुष-विशेष ते ईश्वर छे. २४

मू० तत्रनिरतिशयंसर्वज्ञबीजम्॥२५॥

टी० तेनामां सर्वज्ञपणानुं बीज निरातिशयभावने पामेलुंछे. २५

मू० सएषपूर्वेषामपिगुरुः कालेनानवच्छेदात् ॥२६॥

टी० ते ईश्वर, ब्रह्मादिक जे पूर्वपुरुष तेना पण गुरु छे, कारण के तेनी अवस्था काळथी परिमित नथी. २६

मू० तस्यवाचकःप्रणवः ॥२७॥

टी० ते ईश्वरना स्वरुपनो बोधक प्रणव

छे. २७

मू० तज्जपस्तदर्थभावनम् ॥२८॥

टी० तेनो जप तथा तेना अर्थनी भावना करवी. २८

मू० ततःप्रत्यक्चेतनाधिगमोप्यन्तरायाभावश्च ॥२९॥

टी० तेथी आत्मानो साक्षात्कार अने योग विघ्नोनो नाश थायछे. २९

मू० व्याधिस्त्यानसंशयप्रमादालस्याविरतिभ्रान्तिदर्शनालब्धभूमिकत्वानवस्थितानि चित्तविक्षेपास्तेऽन्तरायाः ॥३०॥

टी० रोग, योगमां अप्रवृत्ति, संशय, प्र-

माद, आळस, अवैराग्य, भ्रमदर्शन, अलब्धभूमिकत्व, अने अनवस्थितत्व ए चित्तना विक्षेप योगमां अंतराय करनारा छे. ३०

मू० दुःखदौर्मनस्याङ्गमेजयत्वश्वासप्रश्वासाविक्षेपसहभुवः ॥३१॥

टी० दुःख, दौर्मनस्य, शरीरनुं कंपवुं, अने श्वासप्रश्वास ए विक्षेपनी साथे उत्पन्न थनार छे. ३१

मू०तत्प्रतिषेधार्थमेकतत्त्वाभ्यासः ३२

टी० ते विक्षेपनो नाश करवामाटे एक तत्त्वनो अभ्यास करवो. ३२

मू० मैत्रीकरुणामुदितोपेक्षाणांसुखदुःखपुण्यापुण्यविषयाणांभावनातश्चित्त

प्रसादनम् ॥३३॥

टी० सुखी प्राणि साथे मैत्री, दुःखी प्राणिपर दया, पुण्यवानथी हर्ष, ने पापीथी उपेक्षा राखवाथी चित्त निर्मळ थाय छे. ३३

मू० प्रच्छर्दनविधारणाभ्यांवाप्राणस्य ॥ ३४ ॥

टी० अथवा नासिकाद्वारा पवनने बहार काढवाथी के कुंभक करवाथी चित्त एकाग्र थायछे. ३४

मू० विषयवतीवाप्रवृत्तिरुत्पन्नामनसःस्थितिनिबन्धिनी ॥३५॥

टी० अथवा विषयवती प्रवृत्ति उत्पन्न थवाथी मननी स्थिरता थायछे. ३५

मू० विशोकावाज्योतिष्मती ॥ ३६ ॥

टी० अथवा ज्योतिष्मती नामनी दुःख रहिता संविद्रुपाप्रवृत्ति उत्पन्न थवाथी मननी एकाग्रता थायछे. ३६

मू० वीतरागविषयंवाचित्तम् ॥ ३७ ॥

टी० अथवा वीतरागविषयमां चित्तनो संयम करवाथी एकाग्रता लाभ थायछे. ३७

मू० स्वप्ननिद्राज्ञानालंबनंवा ॥ ३८ ॥

टी० अथवा स्वप्न अने सुषुप्ति अवस्थाना ज्ञानना आलंबनथी चित्त स्थिर थाय छे. ३८

मू० यथाभिमतध्यानाद्वा ॥ ३९ ॥

टी० अथवा इष्टना ध्यानथकी चित्त स्थिर थायछे. ३९

मू० परमाणुपरममहत्त्वान्तोऽस्यवशी कारः ॥४०॥

टी० ए स्थिर चित्तने परमाणुथी मांडीने परममहत् परिमाणपर्यंतनी सर्व वस्तुओ ग्राह्य थायछे. ४०

मू० क्षीणवृत्तेरभिजातस्येवमणेर्ग्रहीतृ ग्रहणग्राह्येषुतत्स्थतदञ्जनतासमापत्तिः ॥४१॥

टी० रजोतमोगुणनी वृत्तिओ क्षीण थयेली छे जेमांथी, एवुं जे योगीनुं चित्त ते स्फटिक-मणिनी पेठे स्वच्छ छे. ग्रहण करनार, ग्रहण करवानां साधन, अने ग्रहण करवा योग्य पदार्थ एनो संयोग थवाथी ते चित्तनी जे ते ते विषयाकारता जणाय छे, ते समापत्ति कहे-

वायछे. ४१

मू० तत्रशब्दार्थज्ञानविकल्पैः संकीर्णासवितर्का ॥४२॥

टी० तेमां शब्द, अर्थ अने ज्ञानना विकल्पमिश्रित जे समापत्ति थाय छे, तेने सवितर्क समापत्ति कहेछे. ४२

मू० स्मृतिपरिशुद्धौस्वरुपशून्येवार्थमात्रनिर्भासानिर्वितर्का ॥४३॥

टी० शब्द अने अर्थनुं स्मरण दूर थाय, अने विषय ग्रहण करवा रुपी स्वरुपथी रहित थइ चित्त केवळ ग्राह्यस्वरुपथीज जणाय ते निर्वितर्क समापत्ति कहेवायछे. ४३

मू० एतयैवसविचारानिर्विचाराचसूक्ष्मविषयाव्याख्याता ॥४४॥

टी० सवितर्क अने निर्वितर्क समापत्तिनु वर्णन करवाथी सूक्ष्मविषयक सविचार तथा निर्विचार समापत्तिनो पण निर्णय थयो. ४४

मू० सूक्ष्मविषयत्वंचालिंगपर्यवसानम् ॥४५॥

टी० लयना क्रमथी प्रकृतिमां सूक्ष्म विषयपणानो अंत आवेछे. ४५

मू० ताएवसबीजःसमाधिः॥४६॥

टी० कहेवामां आवेली चार प्रकारनी समापत्तिने सबीज समाधि कहेछे. ४६

मू० निर्विचारवैशारद्येऽध्यात्मप्रसादः ॥४७॥

टी० निर्विचार समापत्तिनी स्वच्छ स्थि-

तिरूपताथी योगीने अध्यात्मप्रसाद थाय छे. ४७

मू० ऋतंभरातत्रप्रज्ञा ॥४८॥

टी० ए अध्यात्म प्रसादमां जे बुद्धि उत्पन्न थायछे, तेने ऋतंभराप्रज्ञा कहे छे. ४८

मू० श्रुतानुमानप्रज्ञाभ्यामन्यविषया-विशेषार्थत्वात्. ॥ ४९ ॥

टी० समाधिवडे उत्पन्न थयेली बुद्धि सांभळेला अने अनुमान करेला विषयोथी विलक्षण अर्थने विषय करे छे. ४९.

मू० तज्जःसंस्कारोन्यसंस्कार प्रतिबंधी. ॥५०॥

टी० निर्विचार समाधिप्रज्ञाथी उपजेला

संस्कार व्युत्थान संस्कारना बाधक थायछे.५०

मू० तस्यापि निरोधे सर्वे निरोधा-
न्निर्बीजःसमाधिः ॥५१॥

टी० ते संप्रज्ञात समाधिप्रज्ञाना संस्कार-
ना निरोधथी सर्व वृत्तिओनो निरोध थवाथी
निर्बीज समाधि थाय छे. ५१

इति समाधिपाद.

अथ साधनपाद.

मू० तपःस्वाध्यायेश्वर प्रणिधानानि
क्रिया योगः ॥१॥

टी० तप, स्वाध्याय, अने इश्वरप्रणिधान
ए क्रियायोग कहेवाय छे. १

मू० समाधिभावनार्थःक्लेशतनूक-

रणार्थश्च ॥२॥

टी० समाधिनी प्राप्ति माटे अने क्लेशने सूक्ष्म करवा माटे ए क्रियायोग साधवो. २

मू० अविद्या स्मिता रागद्वेषा भिनि-वेशा पंचक्लेशाः ॥३॥

टी० अविद्या, अस्मिता, राग, द्वेष, अने अभिनिवेश ए पांच क्लेशो छे. ३

मू० अविद्या क्षेत्रमुत्तरेषां प्रसुप्त तनु विच्छिन्नो दाराणाम् ॥४॥

टी० अस्मितादिक पाछळना चार क्लेश-नुं मूळ अविद्या छे. ए क्लेशोनी प्रसुप्त, तनु, विच्छिन्न अने उदार ए चार अवस्था छे. ४

मू० अनित्याशुचिदुःखानात्मसु नि-त्य शुचिसुखात्मख्यातिरविद्या॥५॥

टी० अनित्यमां नित्यबुद्धि, अपवित्रमां पवित्रबुद्धि, दुःखमां सुखबुद्धि, अने अनात्ममां आत्मबुद्धि करनारा मिथ्याज्ञानने अविद्या कहे छे. ५

मू० दृग्दर्शनशक्त्योरेकात्मतेवास्मिता ॥६॥

टी० पुरुष अने बुद्धि ए बेनी एकात्मताने अस्मिता कहे छे. ६

मू० सुखानुशयीरागः ॥७॥

टी० सुखनो अनुभव थया पछी सुख किंवा तेनां साधनोनी जे तृष्णा ते राग कहेवाय छे. ७

मू० दुखानुशयी द्वेषः ॥८॥

टी० दुःखनो अनुभव थया पछी दुःखनुं

स्मरण थइने दुःख तथा तेनां साधनोपर जे क्रोध ते द्वेष कहेवाय छे. ८

मू० स्वरसवाहीविदुषोऽपितथारुढो भिनिवेशः ॥९॥

टी० विद्वान अने मूर्ख सर्वने मरणथकी जे भय थाय छे, तेनुं नाम अभिनिवेश. ९

मू० ते प्रतिप्रसवहेयाःसूक्ष्माः ।१०।

टी० ते सूक्ष्म क्लेश चित्तनो लय करीने त्याग करवाना छे. १०

मू० ध्यानहेयास्तद्वृत्तयः ॥११॥

टी० क्लेशोनी स्थूळ वृत्तिओ ध्यानथी त्याग करवा योग्य छे. ११

मू० क्लेशमूलःकर्माशयो दृष्टादृष्ट

जन्मवेदनीयः ॥१२॥

टी० कर्माशयनुं कारण क्लेश छे, ते कर्माशयना बे प्रकार छेः एक दृष्टजन्मवेदनीय, अने बीजो अदृष्टजन्मवेदनीय, १२

मू० सतिमूले तद्विपाकोजात्यायुर्भोगाः ॥१३॥

टी० क्लेशरूपी मूळ रहेवाथी कर्मोनां फळ जाति, आयुष्य, अने भोग थाय छे. १३

मू० ते ह्लादपरितापफलाः पुण्यापुण्य हेतुत्वात् ॥१४॥

टी० ते जाति, आयुष्य, अने भोग जो पुण्य थकी थयां होय तो सुख उत्पन्न करे छे, अने पापथकी उपज्यां होय तो दुःख उत्पन्न

करे छे. १४

मू० परिणामतापसंस्कारदुःखैर्गुणवृत्तिविरोधाच्च सर्वमेव दुःखं विवेकिनः ॥१५॥

टी० परिणाम, ताप, संस्कार ए दुःखे करीने तथा गुणोनी वृत्तिना विरोधवडे करीने विवेकीने सर्व दुःखमय छे. १५

मू० हेयं दुःखमनागतम् ॥ १६॥

टी० भाविदुःख निवृत्त करवा योग्य छे. १६

मू० द्रष्टृदृश्ययोःसंयोगोहेयहेतुः॥१७॥

टी० द्रष्टा अने दृश्यनो संयोग ए हेयनो हेतु छे. १७

मू० प्रकाशक्रियास्थितिशीलंभूतेंद्रि-

यात्मकं भोगापवर्गार्थं दृश्यम् ।१८।

टी० प्रकाश, क्रिया, अने स्थिति ए जेनो स्वभाव छे, भूत अने इंद्रियो जेनुं स्वाभिन्न परिणाम छेः अने जे पुरुषने भोग तथा मोक्ष आपवाने प्रवर्त्ते छे, ते दृश्य कहेवाय छे. १८

मू० विशेषाविशेषलिंगमात्रालिंगानि गुणपर्वाणि ॥१९॥

टी० विशेष, अविशेष, लिंगमात्र, अने अलिंग ए गुणोनी अवस्था छे. १९.

मू० द्रष्टादृशिमात्रःशुद्धोऽपिप्रत्ययानुपश्यः ॥२०॥

टी० द्रष्टा चिन्मात्ररूप तथा शुद्ध छतां (बुद्धिवृत्तिनुं छायापत्तिरूपे अनुसरण करीने)

प्रत्ययानुपश्य छे. २०.

मू० तदर्थ एवदृश्यस्यात्मा ॥२१॥

टी० दृश्यनुं स्वरूप पुरुषना प्रयोजन माटेज छे. २१.

मू० कृतार्थंप्रतिनष्टमप्यनष्टंतदन्यसाधारणत्वात् ॥२२॥

टी० कृतार्थ पुरुषना संबंधमां ते अदृष्ट थया छतां, सर्व पुरुषोने साधारण होवाथी अन्य पुरुषोना संबंधमां ते अनष्ट छे. २२.

मू० स्वस्वामिशक्त्योःस्वरुपोपलब्धि हेतुःसंयोगः ॥२३॥

टी० दृश्य तथा पुरुष ए अनुक्रमे जड तथा चेतन छे, तेनी क्रमे करीने जे भोग्यपणाथी

तथा भोक्तापणाथी प्रतीति थायछे, तेनुं कारण स्वस्वामिभाव नामनो संयोग छे. २३.

मू० तस्यहेतुरविद्या ॥२४॥

टी० ते संयोगनुं कारण अविद्या छे.२४.

मू० तदभावात्संयोगा भावो हानंतद्दृशेः कैवल्यम् ॥२५॥

टी० ते अविद्याना नाशथी द्रष्टादृश्यना संयोगनो नाश जे हान, तेज पुरुषनुं कैवल्यछे.२५

मू० विवेक ख्यातिरविप्लवा हानोपायः ॥२६॥

टी० मिथ्याज्ञान रहित विवेकज्ञान दृश्य परित्यागनो उपाय छे. २६

मू० तस्य सप्तधा प्रांत भूमिः प्रज्ञा ॥२७॥

टी० ते योगीनी प्रज्ञानी प्रकृष्ट अंतावस्था सात प्रकारनी थायछे. २७

मू० योगांगानुष्ठानादशुद्धिक्षयेज्ञानदीप्तिराविवेकख्यातेः ॥ २८ ॥

टी० योगनां अंगोनुं अनुष्ठान करवाथी अशुद्धिनो क्षय थये विवेकख्याति सुधी ज्ञान-नो प्रकाश थायछे. २८

मू० यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावंगानि ॥ २९ ॥

टी० यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान अने समाधि ए योग-नां आठ अंगो छे. २९

मू० अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरि॰
ग्रहायमाः ॥ ३० ॥

टी० अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य अने अपरिग्रह ए यम छे. ३०

मू० जातिदेशकालसमयानवच्छिन्नाः
सार्वभौमामहाव्रतम् ॥ ३१ ॥

टी० जाति, देश, काळ अने समयथी ते यमनो भंग न थतां जो सर्व अवस्थामां ते सुस्थिर रहे तो ते महाव्रत कहेवायछे. ३१

मू० शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणि
धानानिनियमाः ॥ ३२ ॥

टी० पवित्रता, संतोष, तप, स्वाध्याय ने ईश्वर प्रणिधान ए नियम छे. ३२

मू० वितर्कबाधनेप्रतिपक्षभावनम् ॥ ३३ ॥

टी० वितर्कना नाशमां तेना प्रतिपक्षनी भावना हेतु छे. ३३

मू० वितर्काहिंसादयः कृतकारितानुमोदितालोभक्रोधमोहपूर्विकामृदुमध्याधिमात्रादुःखाज्ञानानंतफलाइति प्रतिपक्षभावनम् ॥ ३४ ॥

टी० हिंसादिक वितर्कों छे. तेना कृता, कारिता अने अनुमोदिता ए त्रण प्रकारछे; लोभ, क्रोध अने मोहपूर्वक ए वितर्कोनी उत्पत्ति थायछे. ए विकल्पना मृदु, मध्य, अने अधिमात्र एवा अवांतर भेद छे. उक्त विकल्प

दुःख अने अज्ञानरूपी अनंत फळो उत्पन्न करे छे. एवी रीतनी प्रतिपक्ष भावना करवी. ३४

मू० अहिंसा प्रतिष्ठायांतत्सान्निधौ वैरत्यागः ॥ ३५ ॥

टी० अहिंसा सिद्ध थवाथी ते मुनिपासे वैरनो त्याग थायछे. ३५

मू० सत्य प्रतिष्ठायांक्रियाफलाश्रय त्वम् ॥ ३६ ॥

टी० सत्यनी सिद्धि थवाथी ते मुनिना वचनमात्रथी क्रिया तथा फळ सिद्ध थायछे. ३६

मू० अस्तेय प्रतिष्ठायांसर्वरत्नोपस्थानम् ॥ ३७ ॥

टी० अस्तेयनी सिद्धि थवाथी तेवा यो-

गीने सर्व रत्नोनी प्राप्ति थायछे. ३७

मू० ब्रह्मचर्यप्रतिष्ठायांवीर्यलाभः ॥३८॥

टी० ब्रह्मचर्यनी सिद्धि थवाथी तेवा योगीने सामर्थ्यनो लाभ थायछे. ३८

मू० अपरिग्रहस्थैर्येजन्मकथंतासंबोधः ॥ ३९ ॥

टी० अपरिग्रहनी स्थिरताथी पूर्व जन्मनु ज्ञान थायछे. ३९

मू० शौचात्स्वांगजुगुप्सापरैरसंसर्गः ॥ ४० ॥

टी० शौचनी सिद्धि थवाथी पोताना शरीरमां तुच्छ बुद्धि उपजेछे अने बीजाना संसर्गनी इच्छा निवृत्त थायछे. ४०

मू० सत्वशुद्धिसौमनस्यैकाग्रतेंद्रिय जयात्म दर्शनयोग्यत्वानिच ॥४१॥

टी० अंतःशौचथी सत्वशुद्धि, मननी प्रसन्नता, चित्तनी स्थिरता, इंद्रियोनो जय तथा आत्मदर्शननी योग्यता थायछे ४१

मू० संतोषादनुत्तमःसुखलाभः ।४२।

टी० संतोष सिद्ध थवाथी सर्वोत्कृष्ट सुखनो लाभ थायछे. ४२

मू० कायेंद्रियासिद्धिरशुद्धिक्षयात्तपसः॥ ४३ ॥

टी० तपवडे अशुद्धिनो क्षय थवाथी शरीर तथा इंद्रियोनी सिद्धि थायछे. ४३

मू० स्वाध्यायादिष्टदेवतासंप्रयोगः

॥ ४४ ॥

टी० स्वाध्याय सिद्ध थवाथी इष्ट देवतानां दर्शन तथा ते साथे भाषणादिक थायछे. ४४

मू० समाधिसिद्धिरीश्वरप्रणिधानात् ॥ ४५ ॥

टी० ईश्वर प्रणिधानथी समाधिनी सिद्धि थाय छे. ४५

मू० स्थिरसुखमासनम् ॥४६॥

टी० शरीर कंपे नहि, तथा वेदना प्राप्त न थाय एवी रीते बेसवाने आसन कहेछे. ४६

मू० प्रयत्नशैथिल्यानंतसमापत्तिभ्याम् ॥ ४७ ॥

टी० प्रयत्ननी शिथिलता अने अनंतमां

चित्तनी एकाग्रता तथा तन्मयता थकी आसन- नो जय थायछे. ४७

मू० ततो द्वंद्वानभिघातः ॥ ४८ ॥

टी० आसन जयथी द्वंद्व पीडा करी शकतां नथी. ४८

मू० तस्मिन्सतिश्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदःप्राणायामः ॥४९॥

टी० आसनजय थया पछी श्वास प्रश्वासनी गतिनो भंग करवामां आवे ते प्राणायाम छे. ४९

मू० बाह्याभ्यंतर स्तंभवृत्तिर्देशकाल संख्याभिःपरिदृष्टो दीर्घः सूक्ष्मः।५०।

टी० बाह्यवृत्ति, अभ्यंतर वृत्ति, अने स्तं-

प्रवृत्ति ए त्रिविध प्राणायाम देश, काळ, अने संख्याद्वारा देखाता दीर्घ अने सूक्ष्म छे. ५०

मू० बाह्याभ्यंतरविक्षेपीचतुर्थः ॥५१॥

टी० बहारना विषयनुं तथा अभ्यंतरना विषयनुं जेमां निरिक्षण करवामां आवेछे, ते चोथा प्रकारनो प्राणायाम छे. ५१

मू० ततःक्षयितेप्रकाशावरणम्॥५२॥

टी० प्राणायामनी सिद्धि थवाथी बुद्धि-सत्वनु आवरण क्षीण थाय छे. ५२

मू० धारणासुचयोग्यता मनसः।५३।

टी० वळी तेनाथी मननी धारणामां योग्यता थाय छे. ५३

मू० स्वाविषयासंप्रयोगे चित्तस्य स्व-

रुपानुकारइवेंद्रियाणांप्रत्याहारः॥५४॥

टी० इंद्रियो पोत पोताना विषयनो परि-
त्याग करीने चित्तना स्वरुपनुं अनुकरण करे
ते प्रत्याहार छे. ५४

मू० ततः परमावश्यतेंद्रियाणाम्॥५५॥

टी० प्रत्याहारथी उत्कृष्ट रीते इंद्रियोनी
आधीनता थाय छे. ५५

इति साधनपाद.

—×—

अथ विभूतिपाद.

मू० देशबंधश्चित्तस्य धारणा ॥१॥

टी० चित्तने देश विशेषमां बंधन करी राखवानुं नाम धारणा छे. १

मू० तत्रप्रत्ययैकतानताध्यानम्॥२॥

टी० धारणा करेला देशमां चित्तनी एकतानता ते ध्यान कहेवायछे. २

मू० तदेवार्थ मात्रनिर्भासंस्वरुप शून्यमिवसमाधिः ॥३॥

टी० ते ध्यान ज्यारे ध्येयना सारूप्यने पामी पोताना स्वरूपथी रहित जेवुं थायछे, त्यारे ते समाधि कहेवायछे. ३

मू० त्रयमेकत्रसंयमः ॥४॥

टी० एक वस्तुने विषय करनारां जे धार-
णादित्रय ते संयम कहेवायछे. ४

मू० तज्जयात्प्रज्ञालोकः ॥ ५ ॥

टी० ते संयमना जयथी प्रज्ञानी निर्मळता
थायछे. ५

मू० तस्यभूमिषुविनियोगः । ६ ।

टी० तेनी पूर्वभूमिनो जय करीने उत्तर
भूमिना जयनी इच्छा करवी. ६

मू० त्रयमंतरंगपूर्वेभ्यः ॥ ७ ॥

टी० धारणादि त्रण पूर्वनां पांच अंगो
करतां अंतरंग छे. ७

मू० तदपि बहिरंगंनिर्बीजस्य ॥ ८ ॥

टी० ते संयम पण निर्बीज समाधिनुं बहि-

रंग साधन छे. ८

मू० व्युत्थाननिरोधसंस्कारयोरभिभवप्रादुर्भावौनिरोधक्षणाचित्तान्वयोनिरोध परिणामः ॥ ९ ॥

टी० व्युत्थान संस्कारनो अभिभव अने निरोध संस्कारनो प्रादुर्भाव थायछे त्यारे चित्त निरोधक्षणनुं अनुगत थायछे. तेवी रीतना अनुगतपणानुं नाम निरोध परिणाम छे. ९

मू० तस्यप्रशांतवाहितासंस्कारात्॥ १०॥

टी० निरोध संस्कारथी प्रशांतवाहिता थायछे. १०

मू० सर्वार्थतैकाग्रतयोःक्षयोदयौ चित्तस्य समाधिपरिणामः ॥ ११ ॥

टी० चित्तना सर्वार्थता धर्मनो तिरोभाव अने तेना एकाग्रता धर्मनो प्रादुर्भाव ते समाधि परिणाम छे. ११

मू० शांतोदितौतुल्यप्रत्ययौचित्तस्यैकाग्रता परिणामः ॥ १२ ॥

टी० भूत तथा वर्त्तमान ए बे चित्तनी वृत्तिओ एक विषयक थाय ते एकाग्रता परिणाम छे. १२

मू० एतेन भूतेंद्रियेषुधर्मलक्षणावस्थापरिणामाव्याख्याताः ॥ १३ ॥

टी० चित्तनां परिणामो कहेवाथी भूत तथा इंद्रियोमां जे धर्म, लक्षण, तथा अवस्था परिणाम छे, ते पण कह्यां. १३

मू० शांतोदिताव्यपदेश्यधर्मानुपाती धर्मी ॥१४॥

टी० भूत, वर्त्तमान, तथा भावि ए धर्मोनुं अनुवर्त्तन करनार ते धर्मी कहेवायछे. १४

मू० क्रमान्यत्वंपरिणामान्यत्वेहेतुः ॥ १५ ॥

टी० परिणामनी भिन्नतामां क्रमनी भिन्नताज कारण छे. १५

मू० परिणाम त्रयसंयमादतीतानागतज्ञानम् ॥ १६ ॥

टी० आगळ कहेलां त्रण परिणाममां संयम करवा थकी योगीने भूत भविष्यनुं ज्ञान थायछे. १६

मू० शब्दार्थप्रत्ययानामितरेतरा ध्या-
सात्संकरस्तत्प्रविभागसंयमात्सर्वभू-
तरुतज्ञानम् ॥ १७ ॥

टी० शब्द, अर्थ, अने ज्ञान एमनो परस्परमां लोकोने अध्यास होवाथी ते संकर छेः तेना विभागमां संयम करवाथी योगीने सर्व प्राणिओना शब्दोनुं ज्ञान थायछे. १७

मू० संस्कारसाक्षात्करणात्पूर्वजाति-
ज्ञानम् ॥ १८ ॥

टी० संस्कारनो साक्षात्कार करवाथी पूर्व जन्मनी परंपरानुं ज्ञान थायछे. १८

मू० प्रत्ययस्यपरचित्तज्ञानम् ॥ १९ ॥

टी० बीजाना चित्तमां संयम करवा थकी

तेना चित्तनुं ज्ञान थायछे. १९

मू० नचसालंबनं तस्याविपयी भूतत्वात् ॥ २० ॥

टी० ते संयमनो अविपय होवाथी ते अन्यनुं चित्त आलंबन सहित जाणवामां आवतुं नथी. २०

मू० कायरुपसंयमात्तद्ग्राह्यशक्तिस्तंभेचक्षुः प्रकाशासंप्रयोगेऽन्तर्धानम् ॥ २१ ॥

टी० शरीरना रुपमां संयम करवाथी तेनी ग्राह्यशक्तिनो प्रतिवंध थवार्थी ते रुप बीजाना चक्षु ज्ञाननो विपय थतुं नथी, तेथी योगीनो देह तेनी इच्छा प्रमाणे अंतर्धान थायछे. २१

मू० सोपक्रमंनिरुपक्रमंचकर्मतत्संय-
मादपरांतज्ञानमरिष्टेभ्योवा ॥२२॥

टी० सोपक्रम तथा निरुपक्रम कर्ममां सं-
यम करवा थकी अथवा अरिष्टथी मृत्युनुं ज्ञा-
न थायछे. २२

मू० मैत्र्यादिषुबलानि ॥ २३ ॥

टी० मैत्र्यादिमां संयम करवाथी ते ते वि-
षयना बळने पामेछे.

मू० बलेषुहस्तिबलादीनि ॥ २४ ॥

टी० बळमां संयम करवा थकी हाथी व-
गेरेनुं बळ प्राप्त थायछे. २४

मू० प्रवृत्यालोकन्यासात्सूक्ष्मव्यव-
हितविप्रकृष्टज्ञानम् ॥ २५ ॥

टी० ज्योतिष्मती प्रवृत्तिना प्रकाशने सूक्ष्म, व्यवहित, अने विप्रकृष्ट वस्तुमां न्यस्त (प्रयुक्त) करवाथी ते सर्व प्रत्यक्ष थायछे. २५

मू० भूवनज्ञानंसूर्येसंयमात् ॥ २६ ॥

टी० सूर्य मंडळमां संयम करवाथी भुवनोनुं ज्ञान थायछे. २६

मू० चंद्रेताराव्यूहज्ञानम् ॥ २७ ॥

टी० चंद्रमां संयम करवा थकी योगीने नक्षत्र मंडळनुं ज्ञान थायछे. २७

मू० ध्रुवेतद्गतिज्ञानम् ॥ २८ ॥

टी० ध्रुवमां संयम करवा थकी योगीने नक्षत्रोनी गतिनुं ज्ञान थायछे. २८

मू० नाभिचक्रेकायव्यूहज्ञानम्॥२९॥

टी० नाभिचक्रमां संयम करवाथकी यो-
गीने शरीरनी रचनानुं ज्ञान थायछे. २९

मू० कंठकूपे क्षुत्पिपासानिवृत्तिः।३०।

टी० कंठकूपमां संयम करवाथकी भूख
तरसनी निवृति थायेछे. ३०

मू० कूर्मनाड्यांस्थैर्यम् ॥ ३१ ॥

टी० कूर्मनाडीमां संयम करवा थकी श-
रीर तथा चित्तनी स्थिरता थायछे. ३१

मू० मूर्धज्योतिषिसिद्धदर्शनम्॥३२॥

टी० ब्रह्मरंध्रनी ज्योतिमां संयम करवाथी
सिद्ध लोकोनां दर्शन थायछे. ३२

मू० प्रातिभाद्वासर्वम् ॥ ३३॥

टी० प्रतिभामां संयम करवा थकी योगी
सर्व जाणेछे. ३३

मू० हृदयेचित्तसंवित् ॥ ३४ ॥

टी० हृदयमां संयम करवा थकी योगीने पोताना तथा पारकाना चित्तनुं ज्ञान थायछे. ३४

मू० सत्त्वपुरुषयोरत्यंतासंकीर्णयोः प्रत्ययाविशेषोभोगःपरार्थत्वादन्यस्वार्थ संयमात्पुरुषज्ञानम् ॥ ३५॥

टी० बुद्धि तथा आत्मा अत्यंत भिन्न छे; बुद्धिनां सुखदुःखादि परिणामो जे पुरुषमां प्रतिबिंबद्वारा आरोपित थायछे, ते भोग कहेवाय छेः ते दृश्यपणाथी पुरुषना निमित्त माटे छे. तेनाथी भिन्न अन्य चित्प्रतिबिंबने स्वार्थ कहेछे तेमां संयम करवा थकी योगीने पुरुषनुं ज्ञान थायछे. ३५

मू॰ ततःप्रातिभश्रावणवेदनादर्शा स्वादवार्त्ताजायन्ते ॥३६॥

टी॰ ते संयमथी प्रातिभज्ञान, दिव्य शब्द ग्रहण, दिव्य स्पर्शनो अनुभव, दिव्यरुपनुं दर्शन, दिव्यरसनो स्वाद, अने दिव्यगंधनुं ज्ञान योगीने व्युत्थानमां पण थायछे. ३६

मू॰ तेसमाधावुपसर्गाव्युत्थानेसिद्धयः ॥ ३७ ॥

टी॰ ते प्रातिभज्ञानादिक समाधिमां विघ्नरुप अने व्यवहार दशामां सिद्धिरुप छे. ३७

मू॰ बंधकारणशैथिल्यात्प्रचार संवेदनाच्चचित्तस्यपरशरीरावेशः॥ ३८ ॥

टी॰ बंधकारण (धर्माधर्म) नी शिथिळ-

ता थवाथी अने प्रचार (नाडीसमूह) नुं सम्यक् ज्ञान थवाथी योगी पोताना चित्तनो बीजाना शरीरमां प्रवेश करावी शके छे. ३८

मू० उदानजयाज्जलपंककंटकादिष्वसंगउत्क्रांतिश्च ॥ ३९ ॥

टी० उदानवायुना जयथी जळ, कादव तथा कांटाओ उपर योगी असंग विचरी शके छे. अने मरणने पोतानी आधीनतामां लावी शके छे. ३९

मू० समानजयाज्ज्वलनम् ॥ ४० ॥

टी० समानवायुना जयथी योगी प्रदीप्त अग्नि जेवो जणाय छे. ४०

मू० श्रोत्राकाशयोः संबंधसंयमाद्दिव्यश्रोत्रम् ॥ ४१ ॥

टी० कान तथा आकाश ए बेनी वच्चे जे संबंध छे, ते संबंधमां संयम करवा थकी योगीने दिव्यश्रोत्रनी प्राप्ति थायछे. ४१

मू० कायाकाशयोःसंबंधसंयमाल्लघुतूलसमापत्तेश्चाकाशगमनम् ॥४२॥

टी० शरीर तथा आकाशनो जे संबंध छे. तेमां संयम करवा थकी अने रू वगेरे हलका पदार्थमां तन्मयीभाव करवाथी योगी आकाशमां गमन करी शकेछे. ४२

मू० बहिरकल्पितावृत्तिर्महाविदेहा ततःप्रकाशावरणक्षयः ॥ ४३ ॥

टी० शरीरनी बहारनी अकल्पिता-महाविदेहा-नामनी वृत्तिमां संयम करवा थकी

योगीना चित्तनां क्लेशादिक आवरण नाश पामेछे. ४३

मू० स्थूलस्वरुपसूक्ष्मान्वयार्थत्वसंयमाद्भूतजयः ॥ ४४ ॥

टी० प्रत्येक भूतनी स्थूळ, स्वरुप, सूक्ष्म, अन्वय, अने अर्थवत्व ए पांच प्रकारनी अवस्था विशेष छेः एमां संयम करवा थकी महाभूतो वशीभूत थायछे ४४

मू० ततोऽणिमादिप्रादुर्भावःकायसंपत्तद्धर्मानभिघातश्च ॥ ४५ ॥

टी० भूतजयथी अणिमादि सिद्धिओनो प्रादुर्भाव थायछे, तथा शरीर संपत्ति अने शरीरधर्मनो अनभिघात थायछे. ४५

मू० रुपलावण्यबलवज्रसंहननत्वा-
निकायसंपत् ॥ ४६ ॥

टी० रुप, लावण्य, बळ अने वज्र जेवी शरीरनी कठणता ए शरीर संपत्ति छे. ४६

मू० ग्रहणस्वरुपास्मितान्वयार्थत्व
संयमादिंद्रियजयः ॥ ४७ ॥

टी० ग्रहण, स्वरुप, अस्मिता, अन्वय अने अर्थवत्व ए इंद्रियोनी पांच अवस्था छे, तेमां संयम करवा थकी इंद्रियोनो जय थायछे. ४७

मू० ततोमनोजवित्वंविकरणभावः
प्रधानजयश्च ॥४८॥

टी० इंद्रियजयथी शरीरने मनना जेवी अति शीघ्र गतिनो लाभ, शरीरनी अपेक्षा व-

गर इंद्रियोनुं ज्ञान, अने प्रधानजय ए सिद्धिओ प्राप्त थायछे. ४८

मू० सत्वपुरुषान्यताख्यातिमात्रस्य-सर्वभावाधिष्टातृत्वंसर्वज्ञातृत्वंच॥४९॥

टी० बुद्धि तथा पुरुष ए बेना भेदज्ञानमां स्थित थयेला योगीने गुण तथा तेना परिणाममां स्वामिपणुं अने सर्वज्ञपणुं प्राप्त थायछे. ४९

मू० तद्वैराग्यादपिदोषबीजक्षयेकैवल्यम् ॥५०॥

टी० ते विशोकासिद्धिमां पण ज्यारे वैराग्य उपजेछे, त्यारे दोषबीज (अविद्या) नो क्षय थवाथी कैवल्यनी प्राप्ति थायछे. ५०

मू० स्थान्युपमंत्रणेसंगस्मयाकरणं

पुनरनिष्टप्रसंगात् ॥५१॥

टी० देवताओनी प्रार्थनामां राग तथा आश्चर्य न करवां; कारण के तेम करवाथी पुनः अनिष्टनी प्राप्ति थायछे. ५१

मू० क्षणतत्क्रमयोःसंयमाद्विवेकजं- ज्ञानम् ॥ ५२॥

टी० क्षण अने तेनो पूर्वापरक्रम एमां संयम करवाथी योगीने विवेकज्ञाननी प्राप्ति थायछे. ५२

मू० जातिलक्षणदेशैरन्यतानवच्छेदा तुल्ययोस्ततःप्रतिपत्ति ॥५३॥

टी० जाति, लक्षण, अने देशद्वारा जे तुल्य वस्तुनी भिन्नता मालम पडती नथी; तेनी भिन्नतानुं ज्ञान क्षण तथा तेना पूर्वापरना क्रम-

मां संयम करवाथी थायछे. ५३

मू० तारकंसर्वविषयंसर्वथाविषयमक्रमंचेतिविवेकजंज्ञानम् ॥ ५४ ॥

टी० कहेला संयमनी छेवटनी भूमिकामां उपजेलुं विवेकज्ञान योगीने संसारसमुद्रथी तारे छे, माटे ते तारक कहेवायछे. सर्व वस्तुओनी बधा प्रकारनी अवस्था क्रम वगर ते तारकना उदयथी जाणवामां आवेछे. ५४

मू० सत्वपुरुषयोःशुद्धिसाम्येकैवल्यमिति ॥ ५५ ॥

टी० बुद्धिसत्व तथा पुरुष ए बेनी सम्यक् शुद्धि थायछे, त्यारे कैवल्य थायछे. ५५

इति विभूतिपाद.

—×—

अथ कैवल्यपाद.

मू० जन्मौषधिमंत्रतपःसमाधिजाः सिद्धयः ॥ १ ॥

टी० जन्म, औषधि, मंत्र, तप, अने समाधि ए पांच कारणोथी सिद्धिओ उपजे छे. १

मू०जात्यंतरपरिणामःप्रकृत्यापुरात्॥ २॥

टी० प्रकृतिनी सहायथी अन्य जातिनुं परिणाम थायछे. २

मू० निमित्तमप्रयोजकंप्रकृतिनांवरणभेदस्तुततःक्षेत्रिकवत् ॥ ३ ॥

टी० धर्मादि निमित्त प्रकृतिना परिणा-

ममां प्रयोजक नथी. ते तो खेडुतनी माफक
मात्र आवरणने दूर करेछे. ३.

मू० निर्माणचित्तान्यस्मितामात्रात्
॥ ४ ॥

टी० योग प्रभावथी निर्माण करेलां चि-
त्तो अस्मिता मात्राथी उपजेछे. ४

मू० प्रवृत्तिभेदेप्रयोजकं चित्तमेकमने
केषाम् ॥ ५ ॥

टी० अनेक चित्तोना भिन्न भिन्न व्या-
पारमां एक चित्त प्रेरक छे. ५

मू० तत्रध्यानजमनाशयम् ॥६॥

टी० ते चित्तोमां समाधिथी उपजेलुं चि-
त्त कर्मवासना शून्य छे. ६

मू० कर्माशुक्लकृष्णंयोगिनास्त्रिविध-मितरेषाम् ॥ ७ ॥

टी० योगीनां कर्म अशुक्लकृष्ण छे, अने बीजाओनां कर्म त्रण प्रकारनां छे. ७

मू० ततस्तद्विपाकानुगुणानामेवाभि-व्यक्तिर्वासनानाम् ॥ ८ ॥

टी० ते कर्मोथी ते विपाकने अनुकूळ होय तेवी वासनानी अभिव्यक्ति थायछे. ८

मू० जातिदेशकालव्यवहितानामप्यानंतर्यस्मृतिसंस्कारयोरेकरुपत्वात् ॥ ९ ॥

टी० स्मृति अने संस्कार ए बंनेनुं एक रुप होवाथी जाति, देश अने काळनो अंतरा-

य छतां पण अंतरायपणुं नथी. ९

मू० तासामनादित्वमाशिषोनित्य-
त्वात् ॥ १० ॥

टी० ते वासनानुं अनादिपणुं छे, इष्टवस्तुनो मोह नित्य होवाथी. १०

मू० हेतुफलाश्रयालंबनैःसंगृहीतत्वादेषामभावेतदभावः ॥ ११ ॥

टी० हेतु, फळ, आश्रय, अने आलंबनथी ते वासना संगृहीत थइ छे. तेमना अभावथी तेनो अभाव थायछे. ११

मू० अतीतानागतंस्वरूपतोऽस्त्यध्वभेदाद्धर्माणाम् ॥ १२ ॥

टी० धर्मोना काळभेदथी अतीत तथा अ-

नागतनो व्यवहार थायछे. ए धर्मो बीज शक्तिरूपे धर्मिमां तो होय छेज. १२

मू० तेऽव्यक्तसूक्ष्मागुणात्मानः ॥१३॥

टी० ते व्यक्त अने सूक्ष्मभावो गुणरूप छे. १३

मू० परिणामैकत्वाद्वस्तुतत्वम्॥१४॥

टी० परिणामना एकपणावडे करीने वस्तुतत्वनुं एकपणुं छे. १४

मू० वस्तुसाम्येऽपिचित्तभेदात्तयोर्विविक्तःपंथा ॥ १५ ॥

टी० विज्ञान अने विज्ञेय ए बंनेनो मार्ग अत्यंत भिन्न छेः कारण एक वस्तुमां पण चित्तनी असमानता जोवामां आवे छे. १५

मू० नचैकचित्ततंत्रंवस्तुतदप्रमाणकं
तदाकिंस्यात् ॥ १६ ॥

टी० एक चित्तनुं कार्य वस्तु नथी. ज्यारे ते चित्त बीजा पदार्थमां लागशे, त्यारे प्रथम पदार्थनो नाश थशे शुं ? १६

मू० तदुपरागापेक्षत्वाच्चित्तस्यवस्तुज्ञाताज्ञातम् ॥ १७ ॥

टी० चित्तमां वस्तुओना प्रतिबिंबनी अपेक्षावडे करीने क्यारेक ते वस्तुओ ज्ञात अने क्यारेक अज्ञात होयछे. १७

मू० सदाज्ञाताश्चित्तवृत्तयस्तत्प्रभोः
पुरुषस्यापरिणामित्वात् ॥ १८ ॥

टी० पुरुषनुं अपरिणामीपणुं होवाथी ते

सर्वदा चित्तनी वृत्तिओनो जाणवावाळो छे. १८

मू० नतत्स्वभासंदृश्यत्वात् ॥ १९॥

टी० ते चित्त दृश्य होवाथी स्वयंप्रकाश नथी. १९

मू० एकसमयेचोभयानवधारणम् ॥ २० ॥

टी० चित्त अने बाह्यवस्तु ए बंनेनुं अवधारण एक समयमां संभवतुं नथी. २०

मू० चित्तान्तरदृश्यत्वेबुद्धिबुद्धेरतिप्रसंगःस्मृतिसंकरश्च ॥ २१ ॥

टी० एक बुद्धि बीजी बुद्धिनी दृश्य थाय छे, एम मानवाथी अनवस्थानो तथा स्मृतिना संकरपणानो दोष आवशे. २१.

मू० चितेरप्रतिसंक्रमायास्तदाकारता
पत्तौस्वबुद्धिसंवेदनम् ॥ २२ ॥

टी० चितिशक्ति (पुरुष) प्रतिसंक्रम रहित छे. तेनी छाया बुद्धिमां पडी बुद्धिना आकारने पामवाथी स्वभोग्य बुद्धिनुं ज्ञान थायछे. २२

मू० द्रष्टृदृश्योपरक्तंचित्तंसर्वार्थम् २३

टी० ज्यारे चित्त, द्रष्टा अने दृश्यथी उपरक्त थाय छे, त्यारे ते बधी वस्तुओने ग्रहण करवामां समर्थ थायछे. २३

मू० तदसंख्येयवासनाभिश्चित्रमपिप-
रार्थंसंहत्यकारित्वात् ॥ २४ ॥

टी० ते चित्त असंख्य वासनाद्वारा नानारूप धारी छतां पण ते पुरुषना भोगने माटे

छेः केमके ते एकत्र मळीने भोगादि कार्य करे छे. २४

मू॰ विशेषदर्शिनआत्मभाव भावनाविनिवृत्तिः ॥ २५ ॥

टी॰ बुद्धिसत्व अने पुरुषनुं प्रथक्पणं जाणनारनो चित्तमां हुंपणानो भाव दूर थायछे. २५

मू॰ तदाविवेकनिम्नंकैवल्यप्राग्भारंचित्तम्ः ॥ २६ ॥

टी॰ ते समयमां चित्त विवेकनिष्ठ तथा कैवल्य प्राग्भार थायछे. २६

मू॰ तच्छिद्रेषुप्रत्ययांतराणिसंस्कारेभ्यः ॥ २७ ॥

टी० ते समाधिना अंतरालमां संस्कारना प्रभावथी व्युत्थानरूप ज्ञान थायछे. २७

मू० हानमेषांक्लेशवदुक्तम् ॥ २८ ॥

टी० अविद्यादि क्लेशनो नाश करवानो जे उपाय पूर्वे कह्योछे, ते उपायद्वारा आनो पण नाश करवो. २८.

मू० प्रसंख्यानेऽप्यकुसीदस्य सर्वथा विवेकख्यातेर्धर्ममेघःसमाधिः ॥२९॥

टी० ते प्रसंख्यानमां पण रागरहित थयेलाने सर्व प्रकारथी विवेक ख्यातिनुं पोषण थवाथी धर्ममेघसमाधि थायछे. २९

मू० ततःक्लेशकर्मनिवृत्तिः ।३०।

टी० ते धर्ममेघथी क्लेशोनी तथा कर्मोनी

निवृत्ति थायछे. ३०

मू० तदासर्वावरणमलापेतस्यज्ञान
स्यानंत्याज्ज्ञेयमल्पम् ॥ ३१ ॥

टी० सारे सर्व आवरणथी रहित थयेला ज्ञानना अनवच्छेदथी ज्ञेय गणनास्पद थाय छे. ३१

मू० ततःकृतार्थानांपरिणामक्रमस-
माप्तिर्गुणानाम् ॥ ३२ ॥

टी० पछी कृतार्थ थयेला गुणोना परिणाम (उत्पत्तिमां अनुलोमथी, प्रलयमां प्रतिलोमथी, अने स्थितिमां अंगांगिभावथी जे गुणोनुं रहेवुं ते परिणाम कहेवायछे.) ना क्रमनी समाप्ति थाय छे. ३२

मू० क्षणप्रतियोगीपरिणामापरान्त निर्ग्राह्यःक्रमः॥ ३३ ॥

टी० (जे) क्षणना पूर्वापरने क्रम कहे छे. वस्तुओनी पूर्वनी अने उत्तरनी अवधि ग्रहण करवाथी ते क्रम ग्राह्य थायछे. ३३

मू० पुरुषार्थशून्यानांगुणानांप्रतिप्र सवः कैवल्यंस्वरुपप्रतिष्ठावाचितिश क्तिरिति ॥ ३४ ॥

टी० पुरुपार्थ शून्य गुणोनुं प्रतिलोमपरिणाम, किंवा चितिशक्तिनी स्वरुपमात्रथी स्थिति ते कैवल्य छे. ३४

इति कैवल्यपाद.

श्री पातंजल योगदर्शन संपूर्ण.

श्रीमद्भगवद्गीतानोअध्यायछठ्ठो

श्री भगवानुवाच ।

अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोतियः । स संन्यासीचयोगीच न निरग्निर्नचाक्रियः ॥ १ ॥

टी० श्रीभगवान् कहेछेः—कर्मनां फळनी इच्छा राख्याविना जे कर्त्तव्य नित्यकर्म करे छे, ते संन्यासी छे, योगी छे. मात्र अग्निसाध्य कर्म मारे अग्नि नहि राखनारो, के मनवाणी शरीरना कर्मनो त्याग करनारो ते संन्यासी के योगी नथी. १

यं संन्यासमिति प्राहुर्योगंतंविद्धिपांडव । न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो योगीभ-

वर्तिकश्चन ॥ २ ॥

टी० हे पांडव ! जेने संन्यास कहेछे, तेनेज तुं योग जाण. संकल्पनो यथार्थ रीते त्याग कर्या विना कोइपण योगी थतो नथी. २

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगंकर्मकारणमुच्यते ।
योगारुढस्यतस्यैवशमः कारणमुच्यते ॥ ३ ॥

टी० योगना जिज्ञासु मुनिने कर्म ए चित्तशुद्धिनुं साधन छे, अने तेनेज योगमां आरुढ थया पछी शांति एटले विक्षेप करनारां कर्मनो त्याग ए साधन छे. ३

यदा हि नेंद्रियार्थेषु न कर्मस्वनुषज्जते।
सर्वसंकल्पसंन्यासी योगारुढस्तदो-

च्यते ॥ ४ ॥

टी० ज्यारे इंद्रियोना विषयमां के नित्यनैमित्तिक कर्ममां आसक्त थतो नथी, अने बधा संकल्पोनो सम्यक्प्रकारे त्याग करेछे, त्यारे ते योगारुढ एटले योगमां आरुढ थयेलो कहेवायछे. ४

उद्धरेदात्मनात्मानं नात्मानमवसादयेत् । आत्मैवह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥ ५ ॥

टी० निर्विषय मनवडे आत्मानो उद्धार करवो, मनने विषयोमां बहिर्मुख करी आत्मानो नाश न करवो. निर्विषय मन ए आत्मानो बंधु छे, अने विषयासक्त मन ए आत्मानो श-

त्रु छे. ५

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य येनात्मैवात्मनाजितः । अनात्मनस्तुशत्रुत्वे वर्ते तात्मैवशत्रुवत् ॥ ६ ॥

टी० जेणे विवेकयुक्त मनथी आत्माने (इंद्रिय समूहने) जीत्यो, तेने आत्मात्र (विवेकवाळुं मनज) आत्मानो बंधु छे, अने जे अनात्मा छे.—जेनुं मन विवेक रहित छे—अजितात्मा छे, तेनो आत्मा (विवेकरहित मन) शत्रुनी पेठे शत्रुपणुं ग्रहण करेछे. ६

जितात्मनःप्रशान्तस्यपरमात्मासमाहितः । शीतोष्णसुखदुःखेषुतथामानापमानयोः ॥ ७ ॥

टी० जेणे अंतःकरणने जीतेलुं छे, अने जे अत्यंत शांत छे; ते साक्षात् आत्मभावथी वर्त्ते छेः वळी तेनो आत्मा (अंतःकरण) टाढ तडको, सुखदुःख, अने मान. अपमानने विषे अत्यंत स्थिर रहेछे, जरापण विक्षेपने पामतो नथी. ७

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्माकूटस्थोविजितें-
द्रियः । युक्तइत्युच्यतेयोगीसमलोष्ठा-
श्मकाञ्चनः ॥ ८ ॥

टी० ज्ञान अने विज्ञानथी जेनो आत्मा (अंतःकरण) तृप्त थयेलोछे, जे अविकृत छे, जे अत्यंत जितेंद्रिय छे, अने जेने माटीनुं ढेफुं, पथ्थर, अने सोनुं ए सर्व समान छे, तेवो योगी योगारूढ कहेवायछे. ८

सुहृन्मित्रार्युदासीनमध्यस्थद्वेष्यबंधु-

षु। साधुष्वपिचपापेषु समबुद्धिर्विशि-
ष्यते ॥ ९ ॥

टी० अकारण उपकार करनार, स्नेही, शत्रु, संबंध विनाना, पक्षपात वगर हिताहित समजावनार, द्वेषपात्र, संबंधी, साधु अने पापी ए सर्वने विषे जेनी समान बुद्धि छे, ते सर्वथी श्रेष्ट छे. ९

योगीयुञ्जीतसततमात्मानंरहसिस्थि-
तः। एकाकीयतचित्तात्मा निराशीर-
परिग्रहः ॥ १० ॥

टी० एकलो रहेलो, अंतःकरण अने देहादि जेणे कबजामां राख्यांछे एवो, आशा रहित, भोगसाधनोना संग्रहविनानो, अने ए-

कांतमां रहेलो एवा योगीए पोताना अंतःकरणने सदासर्वदा समाहित करवुं. १०

शुचौदेशेप्रतिष्ठाप्यस्थिरमासनमात्मनः। नात्युच्छ्रितंनातिनीचं चैलाजिनकुशोत्तरम् ॥ ११ ॥

टी० पवित्र स्थानमां, अति उंचुं पण नहि, अने अति नीचुं पण नहि एवी रीतनुं प्रथम दर्भ, ते उपर मृगचर्म के वाघांबर, अने ते उपर वस्त्र पाथरी पोतानुं आसन स्थिर स्थापवुं. ११.

तत्रैकाग्रंमनः कृत्वायतचित्तेंद्रियाक्रियः। उपविश्यासनेयुञ्ज्याद्योगमात्मविशुद्धये ॥ १२ ॥

टी० आवा बाह्य आसन उपर बेसी मनने एकाग्र करी, चित्त अने इंद्रियोनी क्रियाने सम्यक् प्रकारे रोकी शारीरिक अचल आसन बांधी आत्मानी (अंतःकरणनी) अत्यंत शुद्धि करवा माटे योगाभ्यास करवो. १२

समंकायशिरोग्रीवं धारयन्नचलंस्थिरः । संप्रेक्ष्यनासिकाग्रंस्वं दिशश्चानवलोकयन् ॥ १३ ॥

टी० देह (केडथी गळासुधीनो भाग), माथुं, अने डोक ए त्रणने सीधां अने अचळ राखी स्थिर थइ, बीजी दिशाओ तरफ दृष्टिने नहि जवा देतां पोतानी नासिकाना अग्र भागपर दृष्टिने सम्यक्प्रकारे बांधवी. १३

प्रशांतात्माविगतभीर्ब्रह्मचारिव्रतेस्थि

तः । मनःसंयम्यमच्चित्तोयुक्तआसीत
मत्परः ॥ १४ ॥

टी० चित्तने अत्यंत शांत राखी, सर्व प्रकारना भयनो त्याग करी, ब्रह्मचर्यमां सुदृढ स्थिर थइ, मननो यथार्थ रीते निरोध करी, मारामां चित्त अर्पण करी, युक्त थइ, मारा परायण थइने वेसे. १४

युञ्जन्नेवंसदात्मानंयोगीनियतमानसः । शान्तिनिर्वाणपरमांमत्संस्थामधिगच्छाति ॥ १५ ॥

टी० एवी रीते सदा मनने योजतो, संयत मनवाळो योगी मारा विषे रहेली एवी उत्कृष्ट कैवल्यनी शांतिने पामेछे. १५

नात्यश्नतस्तुयोगोऽस्ति नचैकान्तमनश्नतः । नचातिस्वप्नशीलस्य जाग्रतोनैवचार्जुन ॥ १६ ॥

टी० हे अर्जुन ! बहु आहार करनारनो योग सिद्ध थतो नथी तेम केवळ भूख्या रहेनारनो योग पण सिद्ध थतो नथी. एवीज रीते अति निद्राळुनो के बहु उजागरो करनारनो योग पण सिद्ध थतो नथी. १६

युक्ताहारविहारस्य युक्तचेष्टस्यकर्मसु । युक्तस्वप्नावबोधस्य योगोभवति दुःखहा ॥ १७ ॥

टी० यथायोग्य आहार विहारवाळाने, कर्मने विषे यथायोग्य चेष्टावाळाने, तथा य-

थायोग्य उंघवा जागवावाळाने दुःखनी अत्यंत निवृत्ति करनार योग सिद्ध थायछे १७

यदाविनियतं चित्तमात्मन्येवावतिष्ठ-
ते । निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो युक्तइत्यु-
च्यतेतदा ॥ १८ ॥

टी० ज्यारे अत्यंत एकाग्रता पामेलुं चित्त आत्माने विषेज स्थिति करे, अने जोयेला सांभळेला सर्वे विषयमां तृष्णा रहित थाय त्यारे ते समाहित कहेवायछे. १८

यथादीपोनिवातस्थोनेङ्गतेसोपमा-
स्मृता । योगिनोयतचित्तस्य युञ्जतो
योगमात्मनः ॥ १९ ॥

टी० जेम वायुरहित स्थानमां रहेलो दी-

थो हालतो नथी, ते उपमा निरोधेली चित्त-वृत्तिवाळा समाधिनुं अनुष्ठान करनार योगीना चित्तनी योगज्ञो (चित्त प्रचार दर्शिओ) ए चिंतन करेलीछे. १९

यत्रोपरमतेचित्तं निरुद्धंयोगसेवया ।
यत्रचैवात्मनाऽऽत्मानंपश्यन्नात्मनितु ष्यति ॥ २० ॥

टी० योगनुं निरंतर श्रद्धापूर्वक अनुष्ठान करवाथी वृत्तिशून्य थयेलुं चित्त ज्यारे उपराम थायछे, अने ज्यारे समाधिथी परिशुद्ध थयेला अंतःकरणवडे परमज्योतिने अनुभवता थका पोतामां संतोष पामेछे;—२०

सुखमात्यंतिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतींद्रि-

यम् । वेत्तियत्रनचैवायं स्थितश्चलति तत्त्वतः ॥ २१ ॥

टी० इंद्रियोवडे ग्रहण न थाय एवुं अने मात्र बुद्धिवडेज अनुभवी शकाय एवं जे सर्वोत्तम सुख छे, तेने ज्यारे जाणेछे, त्यारे आत्मस्वरुपमां स्थित थयाने लीधे ते चैतन्यतत्त्वथी चलायमान थतो नथी. २१.

यंलब्ध्वाचापरंलाभंमन्यतेनाधिकंततः । यस्मिंस्थितोनदुःखेनगुरुणापिविचाल्यते ॥ २२ ॥

टी० जे आत्मलाभने पामीने बीजो कोइपण लाभ तेथी अधिक मानतो नथी, अने जे आत्मतत्त्वमां स्थित थयोसतो शस्त्रघातादिना महान् दुःखथकीपण चलायमान थतो नथी. २२

तंविद्या दुःखसंयोगवियोगंयोगसंज्ञि-
तम्। सनिश्चयेनयोक्तव्योयोगोनिर्वि-
ण्णचेतसा ॥ २३ ॥

टी० तेनेज योग ए नामवाळो दुःखसंयोग वियोग (त्रिविध दुःखना संयोगनो अभाव) जाणवो, ने ते योगनुं कंटाळो (निर्वेद) लाव्या वगर उत्साहथी दृढ निश्चयपूर्वक निरंतर अनुष्ठान करवुं. २३

संकल्पप्रभवान्कामांस्त्यक्त्वा सर्वान-
शेषतः। मनसैवेंद्रियग्रामं विनियम्य
समंततः ॥ २४ ॥

टी० संकल्प (दुष्ट विषयोमां सारापणानो आरोप करनार विचार) थकी उत्पन्न थयेली

सर्वे अभिलाषाओनो निःशेष त्याग करी, विवेकयुक्त मनथी इंद्रियोना समुदायने सर्व रीते नियममां लावी, २४

शनैःशनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया।
आत्मसंस्थंमनःकृत्वानाकिंचिदपिचिंतयेत् ॥ २५ ॥

टी० धैर्यवाळी बुद्धिए धीमे धीमे चित्तने वृत्तिशून्य करवुं: मनने आत्माने विषे स्थिर करीने कांइ पण चिंतवन करवुं नहि. २५

यतोयतोनिश्चरति मनश्चंचलमस्थिरम्। ततस्ततोनियम्यैतदात्मन्येववशंनयेत् ॥ २६

टी० चंचळ अने अस्थिर स्वभाववाळुं मन

जे जे निमित्त (शब्दादि विषय) थी चला-यमान थाय, अथवा निद्रादिमां पडी सात्विक स्थिरतानो त्याग करी अस्थिर थाय, ते ते निमित्त तरफथी तेने पाछुं खेंची आत्मानेज वश्य करी देवुं. २६

प्रशान्तमनसंह्येनंयोगिनंसुखमुत्तमम्।
उपैतिशांतरजसंब्रह्मभूतमकल्मषम्॥
॥ २७ ॥

टी० अत्यंत शांत मनवाळा, मोहादि क्लेश (किंवा विक्षेप अने लय) जेना अत्यंत क्षीण थइ गयाछे एवा, जीवनमुक्त, तथा धर्माधर्मादि वर्जित योगीने उत्तम सुखनी प्राप्ति थायछे. २७

युंजन्नेवंसदात्मानंयोगीविगतकल्मषः

। सुखेनब्रह्मसंस्पर्शमत्यन्तंसुखम-
श्नुते ॥ २८ ॥

टी० कहेला क्रम प्रमाणे पोताना चित्तने निरंतर समाहित करनार पापरहित योगी आत्मानुभवना निरतिशयसुखने अनायासे पामे-छे. २८

सर्वभूतस्थमात्मानंसर्वभूतानिचात्म-
नि । ईक्षतेयोगयुक्तात्मासर्वत्रसम-
दर्शनः ॥ २९ ॥

टी० ब्रह्मादिस्थावरांत सर्व विषमभूतोमां ब्रह्मस्वरूपने जोनारो एवो, समाहित अंतःकरणवाळो, सर्व भूतोमां अविद्याकृत देहादि परिच्छेद शून्य पोताना आत्माने अने आत्मामां सर्व भूतोने जुएछे. २९

योमांपश्यतिसर्वत्र सर्वंचमयिपश्यति । तस्याहंनप्रणश्यामि सचमेनप्रणश्यति ॥ ३० ॥

टी० जे मने सर्वत्र देखेछे, अने सर्वने मारा विषे देखेछे, तेने हुं परोक्ष थतो नथी, अने मने ते परोक्ष थतो नथी. (एकात्मपणाने लीधे सर्वदा अपरोक्ष रहीए छीए.) ३०

सर्वभूतस्थितंयोमांभजत्येकत्वमास्थितः । सर्वथावर्त्तमानोऽपिसयोगीमयिवर्त्तते ॥ ३१ ॥

टी० जे एकत्वनो आश्रय करनारो, सर्व भूतोमां रहेला मने भजेछे, ते योगी सर्व प्रकारे (कर्मोनो परित्याग कर्या छतां) रहेतो छतां

मारामांज वर्त्तेछे. ३१

आत्मौपम्येनसर्वत्रसमंपश्यतियोऽर्जुन। सुखंवायादिवादुःखंसयोगीपरमोमतः ॥ ३२ ॥

टी० हे अर्जुन! जे सर्वत्र पोताना उपमानथी सुख अथवा दुःखने समान देखेछे, एटलेके मने जेम सुख इष्ट छे, तेम सर्व प्राणिने सुख इष्ट छे; अने मने जेम दुःख अनिष्ट छे, तेम सर्व प्राणिने दुःख अनिष्ट छे; एम विचारी कोइने दुःख देतो नथी एवो सम्यक् दर्शननिष्ठ अहिंसक योगी सर्व योगीओमां उत्कृष्ट छे, एम मारो अभिप्राय छे. ३२

॥ अर्जुनउवाच ॥

योऽयंयोगस्त्वयाप्रोक्तः साम्येनमधुसू-

दन । एतस्याहंनपश्यामि चंचलत्वा-
त्स्थितिंस्थिराम् ॥ ३३ ॥

टी० अर्जुन कहेछेः—हे मधुसूदन! चित्त-
नी वृत्तिओने निर्मळ करी सर्वत्र समानपणुं
अनुभववानो जे योग तमे कह्यो, तेनी हुं स्थिर
(लांबा वखतसुधीनी) स्थिति मनना चंचळप-
णाने लीधे जोतो नथी. ३३

चञ्चलंहिमनःकृष्णप्रमाथिबलवद्दृढम्।
तस्याहंनिग्रहंमन्ये वायोरिवसुदुष्कर-
म् ॥ ३४ ॥

टी० हे कृष्ण! मन चंचळ छे, वळी ते
शरीर अने इंद्रियोने विव्हल करनार, बळवान
अने दृढ छेः तेनो निरोध थवो हुं वायुना नि-

रोध थवा जेवो अत्यंत दुष्कर मानुंछुं. ३४

॥ श्री भगवानुवाच ॥

असंशयंमहाबाहो मनोदुर्निग्रहंचल-
म् । अभ्यासेनतुकौन्तेय वैराग्येणच-
गृह्यते ॥ ३५ ॥

टी० हे महाबाहो ! मन ए दुर्निग्रह (जे-नो निरोध करवो अत्यंत कठण छे एवुं) अने चंचळ छे, एमां संदेह नथीः पण अभ्यास (चित्तने वृत्तिरहित करवानो उत्कट श्रद्धापूर्वक पुनः पुनः प्रयत्न—अधिकार प्रमाणे प्राणायामनो के वासनायामनो) अने वैराग्य (जोयेला अने सांभळेला विषयोमां तृष्णा रहित उपेक्षा बुद्धि) थी हे कौंतेय! तेनो निरोध

थइ शकेछे. ३५

असंयतात्मनायोगोदुष्प्राप इतिमेम-
तिः । वश्यात्मनातुयतताशक्योऽवा-
प्तुमुपायतः ॥३६॥

टी० मारूं पण एम मानवुं छे के अभ्या-
स अने वैराग्यद्वारा जेनुं चित्त वश्य थयुं नथी,
एवाने योग दुष्प्राप्य (अत्यंत दुःखे पण प्राप्त
थवो अशक्य जेवो) छे; पण जेनुं चित्त अभ्यास
अने वैराग्यथी वश्य थयुंछे, तेने कहेला उ-
पायोवडे प्रयत्न करवाथी योगनी प्राप्ति था-
यछे. ३६

॥ अर्जुन उवाच ॥

अयतिःश्रद्धयोपेतोयोगाच्चलितमान-

सः । अप्राप्ययोगसंसिद्धिंकांगतिंकृष्णगच्छति ॥३७॥

टी० श्रद्धापूर्वक जेणे योगाभ्यासनो आरंभ कर्यो छे, परंतु सम्यक् प्रयत्न करतो नथी एवो शिथिळ अभ्यासी जेनुं मन योगथी चलायमान थतुं होय, तेनुं एवीज स्थितिमां मृत्यु थाय तो ते योगसिद्धि एटले कैवल्यने नहि पामतां हे कृष्ण ! कयी गतिने पामे छे ? ३७

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्छिन्नाभ्रमिवनश्यति । अप्रतिष्ठोमहाबाहोविमूढोब्रह्मणःपथि ॥३८॥

टी० कर्म अने योग ए बंने थकी चलायमान थयेलो छूटा पडेला वादळानी पेठे नाश

नथी पामतो शुं ? कारण के हे महाबाहो ! ते कर्म तथा ज्ञान ए बंनेनां आश्रय विनानो अने ब्रह्ममार्गमां अत्यंत मूढ छे. ३८

एतन्मेसंशयंकृष्णछेत्तुमर्हस्यशेषतः ।
त्वदन्यःसंशयस्यास्यछेत्तानह्युपपद्यते
॥ ३९ ॥

टी० हे कृष्ण ! मारो ए संशय समूळो छेदवाने तमेज योग्य छोः तमारा विना बीजो कोई (देव किंवा ऋषि) आ संशयनो छेदनार संभवतो नथी. ३९

॥ श्री भगवानुवाच ॥

पार्थनैवेहनामुत्रविनाशस्तस्यविद्यते।
नहिकल्याणकृत्कश्चिद्दुर्गतिंतातगच्छ-

ति ॥४०॥

टी० श्री भगवान कहेछेः—हे पार्थ ! आ लोकमां के परलोकमां तेनो विनाश नथीज. आ लोकमां पूर्व जन्मथी हीण जन्मनी प्राप्ति के परलोकमां नरक प्राप्ति नथी; केमके हे तात ! कोई पण कल्याण करनार—शुभमार्गनुं आचरण करनार—नठारी गतिने पामतो नथी. ४०

प्राप्यपुण्यकृतांल्लोकानुषित्वाशाश्वतीः समाः । शुचीनांश्रीमतांगेहेयोगभ्रष्टोऽभिजायते ॥४१॥

टी० योग मार्गमां प्रवृत्त थयेलो, पण पयेछीथी चलायमान थलो ते योगी अश्वमेधादि

यज्ञ करनार पुण्यवान लोकोने पामवा योग्य लोकने पोताना सामर्थ्यथी पामी त्यां घणो काळ वसी पछी पवित्र धनवानने त्यां अवतरे छे. ४१

अथवायोगिनामेवकुलेभवतिधीमताम्। एतद्धिदुर्लभतरंलोकेजन्मयदीदृशम् ॥४२॥

टी० अथवा बुद्धिमान् (श्रद्धा वैराग्य संपन्न) आरुढ योगीनाज कुळने विषे उत्पन्न थायछे. आ लोकमां आवो जन्म थवो ए अति दुर्लभ छे. मरणकाळे रागवासना अधिक होय तो एकताळीशमा श्लोकमां कहेली गतिने अने वैराग्यवासना अधिक होय तो आ

श्लोकमां कहेली गतिने योगभ्रष्ट पामेछे. पेहेली गतिमां प्रमाद उपजावनारां उपकरणोनो तेने सहवास थायछे, अने बीजीमां ते थतो नथी, एटले प्रथमनी गतिथी बीजी गति उत्तम छे. ४२

तत्रतंबुद्धिसंयोगंलभतेपौर्वदेहिकम् ।
यततेचततोभूयःसंसिद्धौकुरुनंदन ४३

टी० त्यां (योगीना कुळमां) ते पूर्व शरीरना बुद्धियोगने पामेछे—पूर्वे शरीरमां करेला प्रयत्ने थयेली संस्कारी बुद्धिनो तेनामां उदय थायछे, ने पछी हे कुरुनंदन ! अधुरो होय त्यांथी पुनः कैवल्यने माटे योगाभ्यासनो यत्न करेछे. ४३

पूर्वाभ्यासेन तेनैवह्रियतेह्यवशोऽपि-
सः। जिज्ञासुरपियोगस्यशब्दब्रह्माति
वर्त्तते ॥४४॥

टी० ते अवश छतो पण पूर्वना योगाभ्यासद्वारा उपजेला संस्कारोने लीधे खेंचाय छे—प्रतिकूळताने लीधे इच्छा न करे तोपण ते योगज संस्कारो तेने भोगविलासमांथी खेंची योगमां प्रवृत्ति करावेछे. ए योगमार्गमां एकवार प्रवेश करवानुं फळ पण एटलुं महान् छे के योगनो जिज्ञासु—योगनुं स्वरुप जाणवानी इच्छा करी ते मार्गमां प्रवृत्त थयेलो संन्यासी--पण वेदे कहेलां कर्मानुष्ठाननां फळने ओळंगीने आगळ जायछे—योगाभ्यासनुं स-

म्यक् अनुष्ठान करी कैवल्यने पामेछे. ४४

प्रयत्नाद्यतमानस्तुयोगीसंशुद्धकिल्बि-
षः । अनेकजन्मसंसिद्धस्ततोयातिप-
रांगतिम् ॥४५॥

टी० मृदु प्रयत्न थकी अभ्यास वैराग्यनुं अनुष्ठान करनारो योगी अंतःकरणनी मलिनवासनाथी रहित थई अनेक जन्ममां सम्यक् प्रकारे सिद्ध थईने प्रकृष्ट गतिने पामे छेः मतलब उत्तरोत्तर धीमो धीमो प्रयत्न चालु रहे तो ते अनेक जन्ममां पण सिद्धिदाता थाय छे, करेलो प्रयत्न व्यर्थ जवानो नहि. ४५

तपस्विभ्योऽधिकोयोगीज्ञानिभ्योऽपि-
मतोऽधिकः । कर्मिभ्यश्चाधिकोयोगी

तस्माद्योगीभवार्जुन ॥४६॥

टी० कृच्छ्, चांद्रायणादि व्रतोपवास करनार तपस्वि थकी योगी अधिक छे; शास्त्रार्थ जाणनार पंडितथी पण योगी अधिक छे; अग्निहोत्रादि कर्म करनार थकी पण योगी अधिक छे, माटे हे अर्जुन! तुं योगी था. ४६

योगिनामापिसर्वेषांमद्गतेनांतरात्मना। श्रद्धावान्भजतेयोमांसमेयुक्ततमोमतः ॥४७॥

टी० सर्वे योगीमां (आदिसादिमां संप्रज्ञातयोग करनाराओमां) मारामांज चित्तने अर्पण करीने असंप्रज्ञातयोगने पामीने--जे श्रद्धावान् मने भजेछे-- आत्मस्वरुप थायछे,

ते अतिशय समाहित छे एम मारुं मानवुं
छे. ४७

इति श्रीमद्भगवद्गीता सुपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जु-
नसंवादे आत्मसंयमयोगो नाम ष-
ष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥